

маршрут пути Киев-Болгар требует новых исследований, но существование водораздельной древнерусской дороги несомненно.

Ключевые слова: трансъевропейский путь, водораздельная дорога, Киев, Болгар, караван, манзиль, дневка, Липовое, Гочево, Зеленый Гай.

Morgunov Y. Notes about the «Russian» part of the route Kiev-Bolgar.

The article specifies the location of trade route the study of which was initiated by B.A. Rybakov. The scientist believed that the roads were along the watersheds where the caravans were going for three days – two days of moving and one day of camping under the protection of fortifications. The research of A.P. Moțșya has extended the period of existence of the road and it helped considerably to clarify the route. Annalistic information detail watershed scheme. From Kiev the route followed through Lto-Borispol, Baryshevka and the upper reaches of the Supoy river. Then it could run through the cities of Priluk and Krasn. Perhaps there were movement between the springhead of the Oster and Uday to Belaya Vezha and Glebl. Both variants are taken out to the watershed of the Seim and Sula under the control of the cities Zartuy and Vur. The key fortress was Kursk whence the road led North. Generally the route Kiev-Bolgar requires new research but the existence of ancient watershed road is no doubt.

Keywords: trans-European way, watersheds road, Kiev, Bolgar, caravan, mansil, camping, Lipovoye, Gochevo, Zeleny Gay.

ПОДПИСИ К РИСУНКАМ

Рис. 1. «Русский» отрезок пути Киев-Болгар по Б.А. Рыбакову. А – столица Руси; Б – летописные города и предполагаемые манзили; В – гипотетическое направление торговой трассы.

Рис. 2. Западное звено водораздельного пути. А – летописные города; Б – предполагаемые манзили и древнерусские городища; В – курганный могильник; Г – караванный путь по А.П. Моце; Д – возможные варианты прохождения пути; Е – древние лесные массивы.

Вероятные стоянки караванов: 1 – Гоголев; 2 – Русанов; 3 – Перемога; 4 – Барышевка; 5 – Монастырище; 6 – Парафиевка-Южное; 7 – Липовое; 8 – Гайворон; 9 – В. Самбор.

Рис. 3. Восточный отрезок «русского» участка трассы. А – летописные города; Б – предполагаемые манзили и древнерусские городища; В – курганные могильники; Г – караванный путь по А.П. Моце; Д – возможные варианты пролегания трассы; Е – древние лесные массивы.

Вероятные стоянки караванов: 1 – Липовое; 2 – Жовтнево; 3 – Зеленый Гай; 4 – Горналь; 5 – Куриловка; 6 – Гочево.

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

НА ИА НАНУ – Научный архив Института археологии Национальной академии наук Украины.

РВВ ГДПУ – Редакційно-видавничий відділ Глухівського державного педагогічного університету.

РИО БГУ – Редакционно-издательский отдел Брянского Государственного университета.

Одержано 24.11.2015

УДК 94 (477.8) : 94 (477.75) «1624»

Іван Тимів
(Калуш)

НАПАД ТАТАР НА ПОДІЛЛЯ І ПРИКАРПАТТЯ ВЗИМКУ 1624 Р.

У статті представлено події татарських нападів на подільські й галицькі землі взимку 1624 р., розглянуто основні джерела та історіографію проблеми. З'ясовано чисельний склад ворогуючих сторін та їхні цілі, уточнено місця вирішальних боїв із ногайцями. Розкрито перебіг і наслідки ворожих вторгнень. Установлено, що усі набіги були організовані з єдиною метою – захоплення здобичі і, передусім, ясиру. Під час нападів значних матеріальних збитків зазнали міста й села краю.

Ключові слова: гетьман С. Конєцпольський, Оришківці, Шманьківці, джерела, татари, напад, битва, збитки.

У середині 20-х років XVII ст. активність наступальної зовнішньої політики Османської імперії було дещо призупинено. Мирна позиція Порти в європейській політиці була зумовлена внутрішньою кризою в державі та відновленням на початку 1624 р. важкої зтяжної війни з Іраном. У цих умовах суттєво зросла роль Кримського ханства. Хан Мегмед-Гірей (1624-1627) усупереч сподіванням польської сторони був налаштований вороже щодо Речі Посполитої. Це уміло використав угорський король Габор Бетлен (1613-1629), який схилив хана на свій бік і заручився його підтримкою в анти-польських діях. Одночасно почастішали і ногайські набіги на польські землі [6, с. 118]. Одним із них був похід орди в українські землі узимку 1624 р.

У статті йдеться про події татарських нападів на подільські й галицькі землі взимку 1624 р., розглянуто основні джерела та історіографію проблеми. З'ясовано чисельний склад ворогуючих сторін та їхні цілі, уточнено місця вирішальних боїв з ногайцями. Розкрито перебіг і наслідки ворожих вторгнень.

Методологічною основою дослідження є принцип історизму, який передбачає цілісний всебічний підхід до вивчення історичних подій і явищ. У процесі опрацювання комплексу джерел були використані загальнонаукові методи: порівняльний, проблемно-хронологічний, аналітичний, узагальнюючий.

Перш ніж розпочати висвітлення лютневого нападу орди в 1624 р., який був найбільшим з поміж інших, стисло охарактеризуємо ті набіги, які передували йому. До таких, зокрема, належить комбінований кримсько-ногайський напад на Річ Посполиту, здійснений, імовірно, в січні 1624 р. Про цей маловідомий похід є звітка в документах «Кримських» і «Турецьких справ», що зберігаються в архіві Посольського приказу Московського головного архіву міністерства закордонних справ на яку натрапив дослідник А. Новосельський. «На початку 1624 року, – пише історик, – Давлет Гірей разом із Кантеміром воював у Польщі. До походу були залучені казієвці (малі ногаї) і азовці під орудою Бек-Темір аги. Напасники захопили стада (*мабуть, худоби чи коней.* – *I. Т.*) і полон, який продали за море в Азові [5, с. 154]. Подробиці цього походу потребують більш докладного вивчення. Проте із зазначеного вище зрозуміло, що не тільки Кефе, а й Азов був невідільним ринком. Важливим є й той факт, що, незважаючи на незгоди між крицями і ногайцями, можливість отримання швидкої і легкої здобичі сприяла тимчасовому примиренню, ба навіть об'єднанню спільних зусиль.

Ще одне повідомлення про сутичку із татарами на початку 1624 р. знаходимо в листі Томаша Замойського, який пише, що «цей успіх самому панові гетьману устелив щасливий шлях до перемоги» [20, с. 93]. Сказане переконує, що бій із татарами відбувся саме перед лютневими подіями 1624 р. Місцем зіткнення супротивників було Поділля, де військо Стефана Хмілецького зішлося у двобої із великим загоном Сармаш-мурзи, в якому «знищив чимало поганства, щасливо відібрав невідільників і всю здобич». Однак сам польський керманіч у цьому бою зазнав поранення стрілою в бік і змушений був передати командування мужньому лицареві Янові Дзіку [20, с. 93]. Це повідомлення є важливим у плані уточнення тієї обставини, що у наступних бойових діях із татарами біля села Залісся Стефан Хмілецький уже участі не брав, його військом командував згадуваний уже Ян Дзік, бо командувач зазнав поранення [20, с. 94]. Та повернемося до подій менш вдалого походу орди в лютому 1624 р.

У вітчизняній історичній науці на цю подію звертали увагу Михайло Грушевський [3, с. 517], Віктор Мандзяк [4, с. 245], серед польських дослідників – Станіслав Журковський [20, с. 93-94], Олександр Чоловський [7], Тадеуш Корзон [13], Маурицій Горн [10; 11], Лешек Підгородецький [16], Єжи Теодорчик [19], Януш Паєвський [15], Владислав Чаплінський [8, с. 523], Здіслав Сперальський та Ян Віммер [18], Анджей Гліва [9], Януш Сікорський [17] та ін.

Важливим джерелом, у якому повідомляється про татарський похід в українські землі взимку 1624 р., є «Щоденник щасливої битви над татарами гетьмана польного

Станіслава Конєцпольського на Поділлі під Шманьківцями 6 лютого 1624 р.». Матеріали «Щоденника...» дають змогу простежити напрям руху татарського війська, розгром і переслідування ворога [7, с. 97-98]. Цей документ виявив польський історик Олександр Чоловський серед рукописів бібліотеки Чарторийських у Кракові [7, с. 93].

До важливих джерел історичної інформації про події зими 1624 р. на Поділлі і галицьких землях Руського воєводства належить і епістолярій Томаша Замойського, у якому частково висвітлено події біля села Залісся [20].

Німецькі хроністи Кевенгіллер і Абелін повідомляють про напад ординців на Поділля і Львівську землю в січні 1624 р. Татарське військо чисельністю 40 тис. (*чисельність війська завищена. – І. Т.*) воїнів зайняло Тернопілля, Золочівщину, Чортків і околиці. На заклик гетьмана С. Конєцпольського стати на захист краю відгукнулися Валентин Рогавський із відділами [14, с. 130].

Щоденник цієї битви фіксує появу ординців на Поділлі ще на початку 1624 р.: «27 січня татари чисельністю 15 тис. вершників прямували до Язлівця», – мовиться у документі [7, с. 97; 15, с. 95].

Повторне вторгнення орди розпочалося 4 лютого 1624 р., коли ногайці, керовані синами Кантеміра, перейшли польський кордон біля Снятина і рушили в напрямку Чорткова, де розпустили загони для грабежу. Напасники почувалися впевнено, тому навіть не вели розвідки [16, с. 142]. Цього дня ординці, подолавши річку Прут, розділилися на дві частини. Одна під командою сина Кантеміра рушила на Чортків, а друга під орудою Алі-паші стала кошем під Язлівцем [10, с. 45].

Гетьман С. Конєцпольський, зібравши військо (3500 кварцяних жовнірів і 1500 добровольців), швидко рушив на ворога [16, с. 142]. Всього, за даними Теодора Корзона, у Скалі було сформовано 7 хоругв, які очолив Стефан Хмілецький [13, с. 219]. А татари тим часом продовжували спустошення: 5 лютого в надвечір'ї вони дісталися сіл Лосяч, що між Чортковом і Скалою і Давидовцями, і спалили їх. «Одних людей повбивали, а інших забрали» [7, с. 97], – розповідає сучасник подій.

Під час зимового вторгнення татарське військо очолювали Джантемір і Мегмед – сини буджацького мурзи Кантеміра, під орудою яких було 5 000 вершників [4, с. 245].

Вирішальні події відбулися біля села Оришківці на Тернопіллі. Однак у польській історіографії місцем вирішального бою вважається село Шманьківці (*Чортківський район, Тернопільщина – І. Т.*) [7, с. 97; 8, с. 523]. «Військо Стефана Хмілецького і Яна Дзіка, розгромило татарські ватаги під Шманьківцями (на схід від Чорткова), – писав Маурицій Горн [10, с. 45].

У старих польських виданнях як місце битви згадується також село Залісся (*Чортківський район Тернопільської області – І. Т.*), де полковник С. Хмілецький (*насправді то був уже Ян Дзік – І. Т.*) 6 лютого 1624 р. завдав нищівного удару поганцям. У результаті розгрому орди було звільнено 1000 невільників. Гетьманське військо переслідувало ворога аж до Оришківців [14, с. 131]. На Залісся, як місце битви з татарами, вказує Томаш Замойський: «Татари були застануті вночі зненацька біля села Залісся і розгромлені поблизу Скали. Це був інший татарський загін» [20, с. 93]. У дійсності, це міг бути другий підрозділ ординського війська. Адже відомо, що ногайці були поділені на декілька відділів. Довідавшись про поразку своїх, татари атакували польський табір, у якому знаходилася польська піхота, а інші відділи степовиків атакували коронне військо, намагаючись зупинити його наступ, щоб тим самим дати змогу відійти кошеві із невільниками і здобиччю. Але не витримавши натиску важкої кавалерії, ногайці почали втікати. Гетьманська легка кіннота гнала ординців до Дністра. Напасники зазнали значних втрат. Серед убитих були й два сини Кантеміра [16, с. 142, 143].

Довершив розгром гетьман С. Конєцпольський із кварцяним військом. Розпочавши потужний навальний наступ на татарський кіш, він завдав значних втрат неприятелів. Переслідування ординців тягнулося три милі. Під час наступу через великий мороз жовнірам

руки примерзали до зброї. Не оминуло це лихо і гетьмана, який від обмороження втратив палець [20, с. 93]. Воєнний історик Теодор Корзон зазначав, що «Стефан Хмілецький 4 і 6 лютого вдарив на татарський кіш під Шманьківцями» [13, с. 219].

На думку українських дослідників, вирішальна битва супротивників відбулася 6 лютого 1624 р. саме поблизу села Оришківці (*Гусятинський район Тернопільської обл. – І. Т.*). «Під час бою, – зазначає історик Віктор Мандзяк, – ногайці намагалися врятувати свій кіш від нападу й почали атакувати польський табір, але контратака польської важкої кавалерії на чолі із гетьманом спричинила розгром напасників. Обидва татарські очільники загинули (за іншою версією один таки врятувався втечею) [4, с. 245].

Розбіжність у трактуванні місця події пояснюється рухливістю ворожих військ. Розпочавшись поблизу Шманьківців, бойові дії проти татар остаточно завершилися неподалік Оришківців. Обставини останнього епізоду битви пов'язані із переслідуванням супротивника, який відступав, з метою звільнення ясиру. У згадуваному вже «Щоденнику...» зазначено: «6 лютого польське військо Стефана Хмілецького, переслідуючи два татарські загони, що супроводжували полон від Шманьковець до Чорткова, гнали ординців, рубаючи їх по дорозі аж до лісу за Оришківцями, де найбільше було забито негідників. Ясиру безліч, в тому числі дітей звільнено» [7, с. 97-98].

Погоджується із таким перебігом подій і сучасний польський дослідник Лешек Підгородецький. «Вранці 6 лютого, – зазначає учений, – гетьман напав на грабіжників, б'ючи і переслідуючи татар велику милю – від Шманьковець до Чорткова» [16, с. 142].

Тим часом інший відділ ногайців, який очолював Алі-паша, зупинився кошем поблизу Ялівця (*село в Бучацькому районі Тернопільської обл.*) однак, довідавшись про поразку своїх, вирушив на Буковину [7, с. 98; 10, с. 45].

І хоча орда у цьому двобої була суворо покарана, проте своїх нападницьких дій не припинила. Незважаючи на поразку, татари продовжували влаштовувати невеликі турбуючі набіги. Під час одного із таких нападів Стефан Хмілецький 17 квітня 1624 р. розгромив татарський відділ під Олеськом [14, с. 130]. Ще одне вторгнення ногайців на чолі із мурзою Кантеміром сталося 26 травня 1624 р. Цього разу орда буджацьких татар прямувала на Львівщину, про що людність було сповіщено пострілом із гармати з Високого Замку [15, с. 95]. Шлях татарських загонів в українські землі проходив нижньою течією Дністра через Молдавію [12, с. 186].

Невдалий зимовий похід татар, імовірно, став поштовхом до наступного літнього нападу ординців 1624 р. під командування самого мурзи Кантеміра, якому відведене окреме дослідження.

Воєнна здобич, передусім у вигляді полонених, яким легко знаходили збут або вимінювали на гроші, була основною метою походів кримських військ. Тому набіги часто-густо відбувалися всупереч політичним цілям Кримського ханату та його міжнародним зобов'язанням. Особливо страждали від них українські землі Речі Посполитої [1, с. 465].

У лютому 1624 р. татари забрали у неволю із Калущини міщан Войнилова, селян Довгої Горішньої і Довгої Нижньої, Неговець, Станькови, Томашівців та інших сіл [11, с. 42]. Усього впродовж 1624 р. ногайці Кантеміра вибрали 5000 осіб, з яких 1000 осіб – діти [11, с. 90-91]. У зв'язку з постійними татарськими набігами населення низинних районів Прикарпаття масово тікало в Карпати, де осідало і засновувало нові поселення [2, с. 6].

Незважаючи на короткочасне перебування в Руському воєводстві і на Поділлі, взимку 1624 р. ногайці Кантеміра завдали значних матеріальних збитків мешканцям краю. Лише у Галицькій землі вони пограбували і спалили Вербів (Бережанщина), Войнилів (Калущина), Злотники (Теребовлянщина), Косів [10, с. 45].

Як уже знаємо, в лютому 1624 р. буджацькі татари, перейшовши польсько-волоський кордон біля Снятина, розгорнули наступ на Покуття, під час якого доценту були знищені Білявинці і Бобулінці (Бучаччина), Жуків (Глумаччина), Жукотин (Коломийщина), Крехівці (біля Івано-Франківська), Петликівці (Бучаччина) та інші поселення [10, с. 42].

Значних збитків було завдано і приватним маєткам, до яких належали села Баранів (Тернопілля), Кончакові (Львівщина), Красів (Тернопілля), Петрилів (Тлумаччина), Поплавники (біля Галича) [10, с. 42] та ін. У Коломийському повіті знищено місто Косів, села Іспас (біля Коломиї), Новоселицю, Матіївці, Рожнів [10, с. 42] та ін. Значних збитків завдав лютневий напад орди й Тереховлянському повіту, де було винищено 5 містечок і 27 сіл [10, с. 41-42]. Усього в лютому 1624 р. в Галицькій землі спустошено татарами щонайменше 8 містечок і 70 сіл [10, с. 42] та ін.

Отже, незважаючи на те, що лютневий напад 1624 р. закінчився поразкою татар, усе ж напасники встигли завдати значної шкоди усім трьом повітам Галицької землі. Чималих збитків ординці завдали й подільським поселенням в околицях Чорткова.

Енергійна відсіч, влаштована татарам гетьманом Станіславом Конєцпольським, якій передувало щонайменше два татарські набіги у січні 1624 р., завдала значних втрат напасникам, але не зупинила їхнього проникнення в українські землі в майбутньому.

Усього разом за період від січня до квітня 1624 р. відбулося п'ять татарських набігів, які зустріли відсіч, тому й зафіксовані у джерелах. Усі вони були зорганізовані з єдиною метою – захоплення здобичі й передусім, ясиру. Під час нападів значних матеріальних збитків зазнали міста і села краю.

Доцільним напрямком дальшого дослідження цієї проблеми могло б стати вивчення за актовими джерелами демографічних втрат, яких зазнали Подільське і Руське воєводства під час ординських набігів у 1624 р., уточнення хронології та обставин перебігу згаданих нападів з усіма наслідками, з'ясування втрат пам'яток церковної архітектури тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Галенко О.І. Кримський каганат – остання степова імперія на території України / О.І. Галенко // Економічна історія України: Історико-економічне дослідження в 2-х тт. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – С. 456-471.
2. Гошко Ю.Г. Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV-XX ст. / Ю.Г. Гошко. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. – 336 с.
3. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т. VII: Козацькі часи до року 1625 / М.С. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1995. – 624 с.
4. Мандзяк В.П. Битви української середньовічної та ранньомодерної історії / В.П. Мандзяк : довідник. – Львів : Літопис, 2011. – 430 с.
5. Новосельский А.А. Борьба Московского государства с татарами в XVII веке / А.А. Новосельский. – М.-Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1948. – 448 с.
6. Семенова Л.Е. Молдавия и Валахия в отношениях стран региона с османами (1618-1634 гг.) / Л.Е. Семенова // Османская империя, Крым и страны Восточной Европы XVII в. – Часть I. – М. : 1998. – С. 115-127.
7. Diariusze o walkach z Tatarami. Rozprawa szczęśliwa z Tatory Jego Mości Pana Stanisława Koniecpolskiego Hetmana Polnego Koronnego na Podolu pod Szymańkowcami w roku 1624, 6 Februarii / wyd. A. Czołowski // Kwartalnik Historyczny. – Lwów, 1892 – R. VI. – S. 97-99.
8. Czapliński W. Koniecpolski Stanisław h. Pobóg (ok.1594-1646) / W. Czapliński // Polski Słownik Biograficzny: Wrocław, Warszawa, Kraków, 1968. – Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. – T. XIII/4, zeszyt 59. – S. 481-638.
9. Gliwa A. Najazd tatarski na ziemię przemyską w 1624 r. / A. Gliwa // Rocznik Przemyski. – 2005. – T. 41. – S. 27-80.
10. Horn M. Chronologia i zasięg najazdów tatarskich na ziemię Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1600-1647 / M. Horn // Studia i materiały do historii wojskowości. – VIII/1. – Białystok, 1962. – S. 1-70.
11. Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605-1633 na Ruś Czerwoną / M. Horn // Prace Opolskiego Towarzystwa przyjaciół nauk. Wydział nauk historyczno-społecznych. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk. Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1964. – 234 s.
12. Hupert W. Historia wojenna polska w zarysie / W. Hupert. – Lwów, Warszawa, 1919. – 292 s.
13. Korzon T. Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Epoka przedrozbiorowa / T. Korzon. – Warszawa, Kraków, Lwów : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1923. – T. II. – 522 s.
14. Krótki rys dziejów i spraw Lisowczyków, skreślił Maurycy hr. Dzie-duszycki. – Część III, rozdział IX. – Lwów : Wydanie Zakładu Naukowego imienia Ossolińskich. Drukiem Józefa Schneidera // Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich, 1844. – T. XI – 358 s.

15. Pajewski J. Buńczuk i koncerz. Z dziejów wojen polsko-tureckich / J. Pajewski. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2003. – 280 s.
16. Podhorodecki L. Chanat Krymski i jego stosunki s Polską / L. Podhorodecki. – Warszawa : Książka i wiedza, 1987. – 359 s.
17. Sikorski J. Polskie tradycje wojskowe X-XVII w. T. 1: Tradycje walk obronnych z najezdami Niemców, Krzyżaków, Szwedów, Turków i Tatarów / Janusz Sikorski, Wiesław Majewski, Tadeusz Marian Nowak, Jerzy Teodorczyk. – Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej ; Wojskowy Instytut Historyczny, 1990 – 479 s.
18. Spieralski Z., Wimmer J. Polska sztuka wojenna w latach 1563-1647 / Zdzisław Spieralski, Jan Wimmer. – Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1961. – 287s. – (Wypisy źródłowe do historii polskiej sztuki wojennej, z. 5).
19. Teodorczyk J. Pogrom Kantymira 1624 / Jerzy Teodorczyk. – Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej. – 1972. – 164 s.
20. Żurkowski S. Żywoć Tomasza Zamoyskiego kanclerza wielkiego koron-nego / S. Żurkowski, wyd. A. Batowski. – Lwów, 1860. – 407 s.

REFERENCES

1. Halenko O.I. Krymskyy kahanat – ostannyya stepova imperiya na terytoriyi Ukrayiny / O.I. Halenko // Ekonomichna istoriya Ukrayiny: Istoryko-ekonomichne doslidzhennyya v 2-kh tt. – K.: Nika-Tsentr, 2011. – T. 1. – S. 456-471.
2. Hoshko Yu.H. Zvychayeve pravo naselennyya Ukrayinskykh Karpat ta Prykarpattyya XIV-XX st. / Yu.H. Hoshko. – Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrayiny, 1999. – 336 s.
3. Hrushevskyy M.S. Istoriya Ukrayiny-Rusy. – T. VII: Kozatski chasy do roku 1625 / M.S. Hrushevskyy. – K.: Naukova dumka, 1995. – 624 s.
4. Mandzyak V.P. Bytvy ukrayinskoyi serednovichnoyi ta rannomodernoyi istoriyi / V.P. Mandzyak : dovidnyk. – Lviv : Litopys, 2011. – 430 s.
5. Novoselskiy A.A. Borba Moskovskogo gosudarstva s tatarami v XVII veke / A.A. Novoselskiy. – M.-L. : Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1948. – 448 s.
6. Semenova L.E. Moldaviya i Valakhiya v otnosheniyakh stran regiona s osmanami (1618-1634 gg.) / L.E. Semenova // Osmanskaya imperiya, Krym i strany Vostochnoy Evropy XVII v. – Chast I. – M. : 1998. – S. 115-127.
7. Diariusze o walkach z Tatarami. Rozprawa szczęśliwa z Tatary Jego Mości Pana Stanisława Koniecpolskiego Hetmana Polnego Koronnego na Podolu pod Szymbarkowcami w roku 1624, 6 Februarii / wyd. A. Czołowski // Kwartalnik Historyczny. – Lwów, 1892 – R. VI. – S. 97-99.
8. Czaplinski W. Koniecpolski Stanisław h. Pobóg (ok.1594-1646) / W. Czaplinski // Polski Słownik Biograficzny: Wrocław, Warszawa, Kraków, 1968. – Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. – T. XIII/4, zeszyt 59. – S. 481-638.
9. Gliwa A. Najazd tatarski na ziemię przemyską w 1624 r. / A. Gliwa // Rocznik Przemyski. – 2005. – T. 41. – S. 27-80.
10. Horn M. Chronologia i zasięg najazdów tatarskich na ziemię Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1600-1647 / M. Horn // Studia i materiały do historii wojskowości. – VIII/1. – Białystok, 1962. – S. 1-70.
11. Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605-1633 na Ruś Czerwoną / M. Horn // Prace Opolskiego Towarzystwa przyjaciół nauk. Wydział nauk historyczno-społecznych. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk. Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1964. – 234 s.
12. Hupert W. Historia wojenna polska w zarysie / W. Hupert. – Lwów, Warszawa, 1919. – 292 s.
13. Korzon T. Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Epoka przedrozbiorowa / T. Korzon. – Warszawa, Kraków, Lwów : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1923. – T. II. – 522 s.
14. Krótki rys dziejów i spraw Lisowczyków, skreślił Maurycy hr. Dzie-duszycki. – Część III, rozdział IX. – Lwów : Wydanie Zakładu Naukowego imienia Ossolińskich. Drukiem Jozefa Schneidera // Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich, 1844. – T. XI – 358 s.
15. Pajewski J. Buńczuk i koncerz. Z dziejów wojen polsko-tureckich / J. Pajewski. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2003. – 280 s.
16. Podhorodecki L. Chanat Krymski i jego stosunki s Polską / L. Podhorodecki. – Warszawa : Książka i wiedza, 1987. – 359 s.
17. Sikorski J. Polskie tradycje wojskowe X-XVII w. T. 1: Tradycje walk obronnych z najezdami Niemców, Krzyżaków, Szwedów, Turków i Tatarów / Janusz Sikorski, Wiesław Majewski, Tadeusz Marian Nowak, Jerzy Teodorczyk. – Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej ; Wojskowy Instytut Historyczny, 1990 – 479 s.
18. Spieralski Z., Wimmer J. Polska sztuka wojenna w latach 1563-1647 / Zdzisław Spieralski, Jan Wimmer. – Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1961. – 287s. – (Wypisy źródłowe do historii polskiej sztuki wojennej, z. 5).

19. Teodorczyk J. Pogrom Kantymira 1624 / Jerzy Teodorczyk. – Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej. – 1972. – 164 s.

20. Żurkowski S. Żywot Tomasza Zamoyskiego kanclerza wielkiego koron-nego / S. Żurkowski, wyd. A. Batowski. – Lwów, 1860. – 407 s.

Тымив И. Нападение татар на Подолье и Прикарпатье зимой 1624 г.

В статье представлены события татарских нападений на подольские и галицкие земли зимой 1624 г., рассмотрены основные источники, историография проблемы. Выяснен численный состав враждующих сторон и их цели, уточнены места решающих боев с ногайцами. Раскрыты ход и последствия враждебных вторжений. Установлено, что все набеги были организованы с единой целью – захвата добычи и прежде всего ясыря. Во время нападений значительный материальный ущерб нанесен городам и селам края.

Ключевые слова: гетман С. Конецпольский, Оришковцы, Шманьковцы, источники, татары, нападение, битва, ущерб.

Tymiv I. The Tatars invasions to Podillya and Prykarpattya in winter 1624.

The article represents the events of the Tatar invasions to the territory of Podillya and Halychyna in winter 1624. The main sources and the historiography of the problem are also studied. It's found out the numerous complement of the enemy forces and their aims. The places of the determinative battles with the Nogais are made more exact. The course and the consequences of the enemy invasions are discovered. It's determined that all invasions were organized to capture the plunder, first and foremost the captives. During the invasions the towns and villages of the region incurred losses.

Keywords: hetman S. Konetspolskiy, Oryshkivtsi, Shmankivtsi, sources, Tatars, invasion, battle, losses.

Одержано 25.11.2015

УДК 94(477)«1812»

**Володимир Стеценко
(Переяслав-Хмельницький)**

**УНІФІКАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ
ДО ЗАГАЛЬНОРОСІЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ
НАПЕРЕДОДНІ ПОДІЙ 1812 РОКУ**

Кінець XVIII – початок XIX ст. був періодом величезних політичних змін і соціальних перетворень в Україні, спричинених насамперед новою геополітичною ситуацією, що складалася в Центральній і Східній Європі.

Наприкінці XVIII ст. внаслідок соціально-економічної та військової відсталості, а також політичної анархії безславно припинила своє існування колись могутня Річ Посполита, до складу якої входила значна частина українських земель. На півдні розпалося агресивне Кримське ханство, яке з кінця XV ст. своїми нападами постійно загрожувало населенню України. У зв'язку з цими змінами зникли держави, які помітно впливали на розвиток подій в Україні, а українські землі через це почали набувати нової політичної конфігурації.

Ключові слова: українська козацька держава, уніфікація, намісництва, русифікація, панрусизм, капітани-ісправники, інкорпораційна політика, патріотизм, харківські романтики.

Особливістю перебування українських земель у складі Росії в XVIII ст. був тотальний, безперервний, хоча і хвилеподібний, наступ самодержавства на права України та українців. Суть цього наступу полягала в намаганні ліквідувати українську автономію та чимдалі інкорпорувати ці землі до складу імперії. З огляду на це можна констатувати, що офіційна російська політика в українському питанні у цей час пройшла кілька етапів, у межах яких